

УДК 37.046.16

ББК 74.584

Любомира Ілійчук

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ

У статті розкривається питання організації самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів України, визначаються її форми та види, а також фактори та умови, які забезпечують ефективність організації самостійної роботи майбутніх фахівців.

Ключові слова: самостійна робота студентів, навчально-пізнавальна діяльність, самостійність, модернізація вищої освіти, висококваліфіковані фахівці, якість освіти.

Соціально-економічні й політичні зміни в сучасному суспільстві, зміцнення державності України, входження в освітній простір Європи передбачають модернізацію освітньої діяльності в контексті європейських вимог. Сьогодні держава дедалі наполегливіше працює над практичним приєднанням до Болонського процесу, визначальними завданнями якого є якість підготовки фахівців, зміцнення довіри між суб'єктами освіти, відповідність європейському ринку праці, мобільність, сумісність кваліфікації на вузівському та післявузівському етапах підготовки, посилення конкурентоспроможності Європейської системи освіти. Входження України у світове співтовариство неможливе без структурної реформи національної системи освіти, спрямованої на забезпечення мобільності, працевлаштування та конкурентоспроможності фахівців з вищої освіти [1, с.279].

На сучасному етапі розвитку та модернізації вищої освіти України основною її метою стає підготовка фахівців, здатних забезпечити перехід від індустріального до інформаційно-технологічного суспільства через новаторство у навчанні, вихованні та науково-методичній роботі. У зв'язку з європейською орієнтацією України загалом та входженням України до Європейського освітнього і наукового поля зокрема наголос все більше робиться на якості освіти, універсальності підготовки випускника та його адаптованості до ринку

праці, на особистісній орієнтованості навчального процесу, його інформатизації, визначальній важливості освіти у забезпеченні сталого людського розвитку [1, с.241].

Виходячи із основної мети вищої школи, основними завданнями залишаються: забезпечення держави кваліфікованими, ініціативними кадрами, які матимуть ґрунтовну і практичну підготовку, зможуть самостійно приймати рішення, пов'язані з майбутньою професійною діяльністю; формування у молодих фахівців прагнення до неперервної самоосвіти, здатності постійно оновлювати здобуті у вищому навчальному закладі знання, вміння швидко адаптуватися до змін та корегувати професійну діяльність [2, с.127]. Виконання цих завдань вимагає пошуку шляхів удосконалення навчально-виховного процесу вищої школи, розроблення нових методів та форм взаємодії викладача і студента.

У період реформування освітянської галузі особливої актуальності набуває формування у студентів вищих навчальних закладів здібностей, пов'язаних із самостійним пошуком нових знань та формування умінь навчатися впродовж життя. Особливо актуальною стає проблема організації самостійної роботи студентів, під час якої вдосконалюється творча діяльність особистості для отримання й закріплення здобутих наукових знань, опановуються нові навички пізнання, формується науковий світогляд та особистісні переконання щодо використання отриманих знань і навичок у практичній діяльності.

Учені й педагоги-практики завжди приділяли увагу дослідженню різних аспектів, пов'язаних із самостійною роботою. Значущість самостійної роботи у здійсненні процесу навчання знайшла своє відображення як у класичній педагогічній спадщині (Ф.-А.Дістервег, Я.А.Коменський, Й.Г.Песталоцці, К.Д.Ушинський), так і у вітчизняній науковій думці (О.А.Дубасенюк, В.А.Козаков, О.Я.Савченко та ін.). Проблема організації самостійної роботи студентів досліджувалася багатьма провідними вченими, зокрема Г.Н.Аловою, Ю.К.Бабанським, В.В.Давидовим, М.А.Даниловою, Б.П.Йосиповим,

Г.В.Кудрявцевою, Н.В.Кузьміною, А.М.Матюшкіним, М.М.Скаткіним, Н.Ф.Тализіною, Г.І.Щукіною, психологічні аспекти її висвітлено в працях Б.Г.Ананьєва, Л.С.Виготського, І.Я.Гальперіна, І.А.Менчинської, С.Л.Рубінштейна, методологічні підходи до самостійної роботи розкриті у наукових дослідженнях А.М.Алексюка, С.І.Архангельського, В.А.Козакова, П.І.Підкасистого, Г.І.Щукіної та ін.

Сьогодні світові та національні стандарти вищої освіти в основу навчання ставлять самостійну, творчу роботу того, хто навчається. Тому сучасні вимоги до навчального середовища вищого навчального закладу орієнтовані на розвиток у студентів умінь самостійної роботи, оскільки саме вона є обов'язковою умовою успішного навчання. У зв'язку з чим організація навчального процесу в сучасному вищому навчальному закладі повинна базуватися на принципах достатності наукового, пізнавального, інформаційного і методичного забезпечення, що здатне закласти основу для самостійного творчого опанування й осмислення знань та прояву творчої і дослідницької ініціативи [1, с.243].

Зазначимо, що самостійна робота студента – це специфічний вид навчальної діяльності, головною метою якого є формування самостійності суб'єкта навчання, оскільки формування його умінь, знань і навичок здійснюється опосередковано через зміст та методи усіх видів навчальних занять. Мета самостійної роботи студента – розвиток такої риси особистості, як самостійність, тобто здатність організовувати та реалізовувати свою діяльність без стороннього керівництва та допомоги. Зазначимо, що самостійність як провідна, стрижнева особистісна якість людини, яка визначає світосприймання, спрямованість інтересів, ставлення до праці, інших людей, до самої себе, характеризується двома факторами: сукупністю знань, умінь і навичок, якими володіє особистість; ставленням особистості до процесу діяльності, її результатів і умов здійснення, а також зв'язками з іншими людьми, які складаються в процесі діяльності. Пізнавальна самостійність студента

формується не внаслідок дії якогось одного ефективного засобу, а є закономірним результатом досконалої системи навчання й виховання особистості під час аудиторних занять, спрямованої на всебічний розвиток самостійності думки і самостійності як риси характеру особистості. Тому самостійність слід розуміти як узагальнену характеристику активності студента, що виявляється в його незалежності (вмінні без прямого керівництва і допомоги ззовні, власними силами досягати поставленої мети), творчій ініціативі (схильності реалізувати своє починання, виявляючи винахідливість, оригінальність) і критичності (здатності аналізувати ситуацію або наслідок діяльності, давати їм оцінку). Кінцевим результатом вияву самостійності у навчально-виховному процесі слугує ступінь осмислення студентом значущості уміння, вміння вчитися, формування індивідуального стилю розумової діяльності [3, с.46].

Згідно положення “Про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах” (затверджено наказом МОНУ від 2.06.1993р., №161) самостійна робота студента є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов’язкових навчальних занять. Навчальний час, відведений для самостійної роботи студента, регламентується робочим навчальним планом і повинен становити не менше 1/3 або 2/3 загального обсягу навчального часу студента, відведеного для вивчення конкретної дисципліни. Співвідношення обсягів аудиторних занять і самостійної роботи студентів визначається з урахуванням специфіки та змісту конкретної навчальної дисципліни, її місця, значення і дидактичної мети в реалізації освітньо-професійної програми, а також питомої ваги у навчальному процесі практичних, семінарських і лабораторних занять [4, с.57].

Слід зазначити, що самостійна робота студента є наслідком правильно організованої навчальної діяльності на занятті, що мотивує його до самостійного здійснення цієї діяльності за межами навчальної аудиторії. Тому поняття самостійна робота студента в сучасній дидактиці обов’язково

співвідноситься з організуючою роллю викладача. Цей складний і багатогранний процес вимагає творчого пошуку, різних форм педагогічного впливу, розробки різноманітних методичних матеріалів, використання сучасних технічних засобів навчання, розробки активізуючих алгоритмів самостійної роботи. Поряд з цим організація самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів висуває високі вимоги до професійних якостей викладача, зокрема актуалізуються ціннісні установки, що спрямовані на активне використання інноваційних технологій у сфері освіти; систематизацію знань і підвищення професійної культури; удосконалення форм самоконтролю та безперервне професійне зростання; підвищення рольової активності в умовах збільшення технологічної оснащеності педагогічного процесу у вищих навчальних закладах [5, с.12].

Сьогодні методологією процесу навчання та, відповідно, оцінювання знань студента визначено його переорієнтацію з суто лекційно-інформативної на індивідуально-диференційовану, особистісно-орієнтовану форму [1, с.244]. В навчальних планах спеціальностей все чіткіше реалізується тенденція до скорочення аудиторних годин та збільшення кількості годин, які відводяться на самостійну роботу студента (50-60% навчального часу). Традиційно вважається, що студент у цей час повинен самостійно опрацьовувати конспекти лекцій, літературу до тем, запланованих на практичні і семінарські заняття, самостійно складати конспекти з тем, запропонованих для самостійного вивчення, готувати реферати тощо [1, с.243]. Разом з тим творча, наближена до наукового осмислення та узагальнення робота можлива лише як результат організації самостійного навчання з обов'язковою присутністю в ній цілепокладання та його досягнення за допомогою ефективних технологічних схем самоосвіти. Крім того, така робота повинна бути індивідуалізованою з урахуванням рівня творчих можливостей студента, його навчальних здобутків, інтересів, навчальної активності тощо, тому для оптимізації самостійної роботи студентів потрібні нові її форми.

Традиційно використовуються такі форми організації та проведення самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів: семестрові завдання для самостійної та індивідуальної роботи; консультації, індивідуальні заняття, колоквиуми, графічно-розрахункові та контрольні роботи тощо. Водночас із урахуванням змісту, цілей і завдань, що вирішуються в процесі виконання різних форм самостійної роботи, доцільно планувати наступні її види: самостійна робота, що забезпечує підготовку до поточних аудиторних занять; пошуково-аналітична робота; наукова робота; різні види практики [5, с.10].

Загалом самостійна робота студента як запланована навчальна та наукова робота виконується студентом за завданням викладача під його методичним і науковим керівництвом відповідно до робочої програми навчальної дисципліни. Вона передбачає різні види індивідуальної та колективної навчальної діяльності студентів, яка здійснюється ними під час аудиторних і позааудиторних занять і включає: опрацювання теоретичних основ прослуханого лекційного курсу; підготовку до аудиторних занять та виконання відповідних завдань з означеної теми; виконання самостійних завдань на семінарах та практичних заняттях, під час лабораторних і теоретичних практикумів; роботу над окремими темами навчальних дисциплін, що передбачені для самостійного вивчення робочою програмою; вирішення й письмове оформлення задач, схем, діаграм, інших робіт графічного характеру; виконання індивідуальних навчально-дослідних завдань; написання курсової, дипломної, магістерської роботи; виконання індивідуальних завдань за заданою проблематикою тощо.

Для результативності самостійної роботи студентів у різних системах навчання необхідні умови, дотримання яких забезпечує її ефективність, серед них: наявність відповідної навчально-методичної бази; чітка організація, діагностика та самоаналіз виконаної колективної, групової та індивідуальної навчально-професійної діяльності студентів; урахування психологічних особливостей кожного студента; розуміння викладачем вагомості даного виду

навчальної роботи для формування сучасного спеціаліста з високим рівнем соціальних компетенцій; оволодіння викладачем прийомами організації самостійної роботи студентів, яка вимагає від нього високої педагогічної майстерності і особливих особистих якостей; рівень загальної підготовки студентів, володіння ними прийомами самостійної роботи; усвідомлення студентами цілей самостійної роботи, її значущості для навчальної, а потім і практичної діяльності; самодисципліна студента, вміння працювати з літературою та іншими засобами навчання [5, с.12].

Слід зазначити, що самостійна робота студентів як основний засіб засвоєння студентом навчального матеріалу в час, вільний від обов'язкових навчальних занять, без участі викладача забезпечується всіма навчально-методичними засобами, необхідними для вивчення конкретної навчальної дисципліни чи окремої теми: підручниками, навчальними та методичними посібниками, конспектами лекцій, навчально-лабораторним обладнанням, інтерактивними навчально-методичними комплексами дисциплін, методичними рекомендаціями для самостійної роботи, навчальною і методичною літературою, навчальними посібниками й предметними програмами, тематичними словниками, енциклопедіями, відповідною науковою літературою, періодичними виданнями, а також засобами самоконтролю (тестові завдання, пакет контрольних завдань для перевірки знань студентів та ін.) тощо [1, с.321].

Вищезазначене дає підстави стверджувати, що ефективність самостійної роботи студентів, яка ґрунтується на усвідомленій індивідуально-груповій та колективній пізнавальній активності з метою системного засвоєння особистісно та професійно значущих знань, умінь і навичок, способів та методів розв'язування навчально-професійних задач значною мірою залежить від таких факторів:

- мотивації самостійної роботи;
- розробленої структури самостійної роботи та системи контролю за нею;

- наявності засобів об'єктивної діагностики знань студентів;
- методичного забезпечення самостійної роботи.

Таким чином, вища школа сьогодні поступово переходить від передачі інформації до керівництва навчально-пізнавальною діяльністю, формування у студентів навичок самостійної творчої роботи, сприяє формуванню та розвитку у майбутніх спеціалістів спеціальних і загальнонавчальних умінь, які складають основу майбутньої професійної діяльності, створює передумови для досягнення ними евристичного або творчого рівня пізнавальної активності, вміння вчитися і самовдосконалюватися протягом усього життя. Тому самостійна робота студентів на сучасному етапі удосконалення вищої освіти України повинна стати основною важливою частиною процесу підготовки висококваліфікованих фахівців.

1. Вища освіта України і Болонський процес: Навчальний посібник / За ред. В.Г.Кременя. – Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2004. – 384с.
2. Журавський В.С., Згуровський М.З. Болонський процес: головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти. – К: ІВЦ “Політехніка”, 2003. – 200с.
3. Козаков В.А. Самостоятельная работа студентов и ее информационно-методическое обеспечение. – К., 1990. – 123с.
4. Організація самостійної роботи студентів в умовах інтенсифікації навчання: Навчальний посібник / А.М.Алексюк, А.А.Аюрзанайн, П.І.Підкасистий, В.А.Козаков. – К.: ІСДО, 1993. – 213с.
5. Самостійна робота студентів з педагогічних дисциплін: Навчально-методичний посібник / За ред. Руснака І.С. – Чернівці: Букрек, 2008. – 80с.

The question of organization of independent work of students of higher educational establishments of Ukraine opens up in the article, its forms and kinds, and also factors and terms which provide efficiency of organization of independent work of future specialists, are designated.

Key words: *самостійна робота студентів, навчально-пізнавальна діяльність, самостійність, модернізація вищої освіти, висококваліфіковані фахівці, якість освіти.*